

І. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

До 95-річчя ЗУНР

УДК 94(477.8)

Олег Полянський

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

У статті аналізуються концептуальні проблеми виникнення внутрішньої і зовнішньої політики і причини поразки ЗУНР та її місце в Українській національній революції 1917-21 рр.

Ключові слова: ЗУНР, польсько-українська війна, УГА, Є. Петрушевич, К. Левицький, Австро-Угорщина, Польща, Антанта, державотворення.

Західно-Українська Народна Республіка, 95-річчя виникнення якої припадає на осінь 2013-го, є яскравим прикладом державотворчих устремлінь (прагнень) українського народу, зокрема його західної вітки, важливої ролі у цих процесах національної еліти і, в той же час, гірким прикладом певної неготовності суспільства загалом до розбудови своєї держави. Водночас слід сказати про негативну роль зовнішніх факторів, які стали головною причиною поразки ЗУНР. Варто зазначити, що під час української національної революції 1917-1921 рр. на Наддніпрянщині й Наддністрянщині виникло дві українські держави: УНР та ЗУНР, що було наслідком входження українських земель до складу Російської імперії Романових та Австро-Угорської монархії Габсбургів. Різна політична, соціально-економічна та духовно культурна ситуація, відмінності у громадсько-політичному, релігійному житті спричинилися до різного рівня національної свідомості східних та західних українців, а це наклало свій відбиток на державотворення в обох регіонах України.

Зважаючи на тему та певною мірою ювілейний характер статті, проаналізуємо детальніше причини виникнення ЗУНР – української держави між Сяном і Збручем, зупинимось на характерних рисах листопадових подій 1918 року у Львові та інших місцевостях краю, особливостях державотворчого процесу та причинах поразки ЗУНР й наслідках її не лише для українського народу, а й на дещо ширших геополітичних аспектах. Висвітлення саме цих важливих питань

визначає основну мету даного дослідження. Воно спирається на широку історіографічну та джерельну базу, адже перші публікації про т. зв. «листопадовий чин» появилися, так-би мовити, «по гарячих слідах» і вони були написані самими учасниками подій. До них, в першу чергу, слід віднести роботи М. Чубатого [1], М. Лозинського [2], К. Левицького [3; 4], А. Крезуба [5], О. Кузьми [6].

Згодом, вже на еміграції, українські історики почали осмислювати та узагальнювати державотворчі процеси в ЗУНР. [7; 8; 9; 10]. Вони ж, опублікували фундаментальне документальне видання [11] про Українську Галицьку Армію.

В українській радянській історіографії єдиною роботою в якій зроблено спробу об'єктивно проаналізувати суть революційних процесів на західноукраїнських землях у 1918 р. була розвідка О. Карпенка [12]. Вже в умовах незалежності він опублікував кілька нових праць [13; 14] та підготував, разом із своїми учнями багатотомне зібрання документів [15].

Але, лише в останнє двадцятиріччя світ побачили узагальнюючі аналітичні праці, в яких всебічно висвітлено історію Західно-Української Народної Республіки. До них, насамперед, слід віднести монографії М. Литвина й К. Науменка [16], М. Литвина [17], С. Макарчука [18], тематичні збірники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України [19; 20] та ряд інших праць [21].

Не вдаючись до їх детальної характеристики, оскільки це не є предметом нашого дослідження, хочемо зауважити, що праці присвячені ЗУНР налічують сотні статей й десятки монографій. Ми ж зупинимося лише на концептуальних проблемах. Насамперед потрібно наголосити, що історія українського державотворення налічує понад тисячу років. Другий принциповий момент полягає в тому, що західноукраїнська еліта завжди стояла на соборницьких позиціях. Так, ще у відозві Головної Руської Ради у 1848 р. було чітко заявлено: «Ми русини Галицькі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 млн. виносить, з котрого півтретя мільона землю Галицьку замешкує» [22, с.1].

Згодом, напередодні виникнення ЗУНР, український посол австрійського парламенту Є. Левицький підкреслив: «Східна Галичина з історичного погляду творить колишнє самостійне староукраїнське князівство Галицько–Володимирське, яке довгий час було складовою частиною всеукраїнської Київської держави. Теперішня Східна Галичина [...] творить в цілості неподільну [...]

спадщину української нації й тому може або в цілості залишитись при Австрії, або так само в цілості бути влучена в Українську Народну Республіку, що відповідало би найвищому ідеалові української нації» [23, с.117].

Абсолютно однозначно висловилися майбутні керманічі ЗУНР – Євген Петрушевич та Кость Левицький. Так, Є. Петрушевич на засіданні австрійського парламенту заявив: «Вже сьогодні рекламуємо найсвітліше для нас, як для кожного народу: право на з'єднання всіх українських земель в самостійну українську державу і домагаємося прилучення всіх українських земель австро-угорської монархії, отже, також, українські землі в Угорщині, до української держави».

Аналогічно висловився й К. Левицький: «Шлях українців не веде до Варшави, але до Києва». А Семен Вітик наголосив: «Український народ, який в Австрії числить більш 4 мільйонів, а на Україні більш 40 мільйонів. [...] Тому домагаємося права самовизначення також для українського народу. [...] Український народ жадає як одинокої умови свого національного життя між свободними народами Європи, сполучення всіх українських областей Австро-Угорщини, Холмщини, Підляшшя і Волині з областями України в Одну самостійну республіканську державу...» [24, с. 353-354].

Щоправда, ці теоретичні заяви кількома місяцями пізніше було вкрай складно реалізувати на практиці і навіть відомий Акт Злуки був швидше декларацією намірів, ніж фактичним об'єднанням УНР та ЗУНР в одній державі.

З послабленням і початком розпаду Австро-Угорської монархії восени 1918 р. в Східній Галичині гостро постала проблема: українці, які склали 63,48% населення чи поляки (22,70%) домінуватимуть у політичному житті краю. І одні, і другі боролися за відновлення своєї національної державності, з тією різницею, що українці – на своїх етнічних землях, а поляки на захоплених ще у XIV ст. українських. Вирішення цього питання багато в чому залежало від наявності та організованості національних збройних сил, тим більше, що гіркий досвід ігнорування цієї проблеми лідерами УНР українці вже мали. Тому, у вересні 1918 р. було створено Центральний Військовий Комітет, який очолив сотник УСС Дмитро Вітовський. Саме військові відіграють вирішальну роль у т. зв. «листопадовому зриві» 1918 року.

У таких обставинах українські громадсько-політичні діячі вирішили скликати у Львові спеціальну нараду для обговорення ситуації і вироблення програми подальших дій. Вона відбулася 18-19 жовтня 1918 р. у залі Народного дому у Львові. Участь в нараді взяли українські послы австрійського парламенту, Галицького і Буковинського крайових сеймів, представники політичних партій, громадських організацій, духовенства, студентів. На зборах було проголошено утворення Української Національної Ради – Конституанти (Конституційних Зборів), яка згодом трансформується у вищий законодавчий орган Західно-Української Народної Республіки. Президентом Української Національної Ради обрали Євгена Петрушевича. 19 жовтня 1918 року проголосили створення західноукраїнської держави: «Стоячи на становищі самовизначення народів [...] Національна Рада постановляє: 1. Ціла українська етнографічна область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно – західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини (тобто Закарпаття – *О. П.*) – творять одно-цілу українську територію. 2. Ця українська національна територія уконституується оцим як українська держава» [25, с. 93].

20 жовтня 1918 р. на площі перед собором св. Юра відбулася політична маніфестація українців Львова, під час якої було оголошено про утворення Української держави. Але польські політики, а разом з ними й польське громадянство, яке проживало на українських землях, як і загалом уся польська суспільність не просто проігнорувала створення Української Національної Ради та проголошення Української держави, а створили у Кракові т. зв. Ліквідаційну комісію, що 1 листопада мала прибути до Львова, ліквідувати всі австрійські установи і замінити їх польськими. Борючись за відновлення власної держави, поляки прагнули включити до її складу й західноукраїнські землі, зокрема Східну Галичину та Волинь, й не визнавали аналогічного права на свою національну державність за українцями. Це ще більше посилювало польсько-українське протистояння, яке особливо гострих форм набере у міжвоєнний період, а своєї кульмінації сягне в роки Другої світової війни.

В таких умовах утвердження проголошеної Української держави не могло відбутися мирним шляхом. Тому, ініціативу мусіли взяти у

свої руки військові. 31 жовтня 1918 р., виступаючи на засіданні ЦВК, сотник Д. Вітовський заявив: «Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра його візьмуть поляки» [21, с.32]. Розпочалася підготовка до збройного повстання у Львові і встановлення української влади у краї. Було призначено керівників військових підрозділів, кожному з яких поставлено конкретні завдання. ЦВК реорганізували в Українську Генеральну Команду і до всіх повітових центрів направили спеціальних кур'єрів з наказом такого змісту: «В ніч з 31 жовтня на 1 листопада ц. р. Українська Національна Рада переймає владу над українськими землями Австро-Угорщини. Тієї ночі українські військові частини займають Львів. Те саме заряджено по всіх містах Східної Галичини. Після одержання цього наказу негайно опанувати містом» [13, с. 21].

Як і передбачалося планом, 1 листопада 1918 р. о четвертій годині ранку у Львові розпочалося збройне повстання. На ранок українцями були зайняті всі урядові будинки та стратегічні пункти міста: намісництво, міська ратуша, Галицький краєвий банк, головний вокзал, пошта, телеграф, військові склади. У відповідності з оперативним планом було нейтралізовано австро-угорські військові частини, а також обеззброєно польських солдатів та офіцерів львівського гарнізону, інтерновано намісника Гуйна, командуючого військами Галичини і Буковини маршала Пфєффера. Протягом кількох днів по містах, містечках та селах краю теж було встановлено українську владу. Одночасно з подіями в Галичині активізувався національно-визвольний рух на Буковині та Закарпатті, але ці українські землі були окуповані Румунією й Чехословаччиною.

Сьогодні, відзначаючи 95-річчя ЗУНР, маємо підстави ствердити, що у листопаді 1918 року в Східній Галичині відбулася національно-демократична революція, в ході якої було повалено монархічну владу Габсбургів, ліквідовано іноземне поневолення і на давніх теренах Галицько-Волинського князівства відродилася Українська держава, що за кілька днів отримає назву ЗУНР.

Вже 1 листопада у було оприлюднено перші дві відозви Української Національної Ради, в яких сповіщалось про утворення на українських землях колишньої Австро-Угорської монархії Української держави. Інформувалося населення міста і краю, що «Заки будуть установлені органи державної влади в законнім порядку, українські організації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні краєві і громадські уряди і в імені Української

Національної Ради виконувати власть [...] Всім горожанам української держави без різниці народності і віросповідання запорується горожанську, національну і віросповідну рівноправність...» [25, с. 94].

5 листопада Українська Національна Рада видала програмну декларацію, в якій виклала засади своєї внутрішньої політики. У ній наголошувалося, що в Українській державі «не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над бідними та економічно слабшими». Далі проголошувалися загальнодемократичні принципи державотворення, наголошувалося, що «хлібороб і робітник будуть основними керманичами держави», декларувалося проведення справедливої земельної реформи, введення 8-годинного робочого дня для робітників і т. ін.

9 листопада було сформовано уряд – Державний Секретаріат на чолі з Костем Левицьким. У його складі функціонувало 14 міністерств. 10 листопада Державний Секретаріат склав присягу на вірність українському народові і державі, а 13 листопада були затверджені конституційні основи новоствореної держави – «Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії». Варто звернути увагу, що авторами цього конституційного акту, що містить 5 статей (артикулів), у яких визначалася назва і основні засади ЗУНР, були о. Платонід Філяс, митрополит А. Шептицький, єпископи І. Коциловський та Г. Хомишин [26, с. 75]. Водночас, два авторські конституційні проекти ЗУНР підготував відомий український вчений правознавець, громадський діяч Станіслав Дністрянський [27, с. 105].

У «Тимчасовому Основному Законі» зазначалося: «Держава проголошена на підставі права самовизначення народів...має назву Західно-Українська Народна Республіка [...] Гербом Західно-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі. Державний прапор є синьо-жовтий» [25, с. 96].

ЗУНР займала приблизно 70.000 кв. км. території, налічувала 6.000.000 населення, з яких 71% складали українці, 14 поляки, 13 євреї і 2% припадало на інші національності. Але, оскільки Буковина була окупована Румунією, а Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини, фактично ЗУНР знаходилася лише на території Східної Галичини з 4 млн. населення (75% українці, 12% поляки, 11% євреї і 2% припадало на інші національності) [24, с. 258].

Вища законодавча влада була зосереджена в руках Української Національної Ради, яку після виборів у червні 1919 р. мав замінити Сейм, до якого мали увійти 226 послів (депутатів), у т. ч. 160 українців, 33 поляки, 26 євреїв та в німців – відповідно до національного складу населення Східної Галичини.

У складних умовах польсько-українського збройного конфлікту, який згодом переріс у війну, розпочалася розбудова західно-української держави. Особлива увага приділялася виведенню з глибокої кризи економіки, відбудувався залізничний транспорт, запроваджено національну валюту. Було ухвалено земельний закон, яким ліквідовувалося велике землеволодіння, запроваджено державність української мови, ухвалено закон про громадянство, розпочалася перебудова системи народної освіти. Широкі політичні, національні та релігійні свободи, проголошені українською владою, свідчили про її демократичний характер, прагнення творити не просто національну державу, а й розбудовувати громадянське суспільство.

Варто звернути увагу, що у законодавчих й виконавчих органах влади ЗУНР працювали такі відомі особистості, як Іван Боберський, Олександр Барвінський, Антон Горбачевський, Станіслав Дністрянський, Олександр Колесса, Мирон Кордуба, Кость Левицький, Євген Петрушевич, Василь Стефаник, Кирило Студинський, Степан Смаль-Стоцький, Стефан Томашівський, Кирило Трильовський, Лонгин Цегельський, Андрій Чайковський, Андрей Шептицький та багато інших. Будучи представниками західноукраїнського політикуму, в т. ч. послами Австрійського парламенту та Галицького сейму, діячами науки, культури, церкви – вони гідно репрезентували державну владу краю.

Водночас, слід пам'ятати, розбудовувати державу їм доводилося не в мирній, спокійній обстановці, а в час воєнного лихоліття, адже вже з перших днів молода республіка змушена була вести важку, кровопролитну боротьбу з поляками, які борючись за відновлення власної держави прагнули включити до її складу і західноукраїнські землі. Отже, з перших днів свого існування ЗУНР опинилося у надзвичайно складніший військово-політичний і міжнародній ситуації.

Як зазначає С. Макарчук, симпатії антантівської місії на чолі з французьким генералом Бартелемі «залишалися явно пропольськими.

В особі Польщі Антанта вбачала можливу сильнішу противагу більшовицькій експансії в Європі, ніж в особі ЗУНР» [28, с. 23].

Під час листопадових боїв за Львів 1918-го було допущено ряд прорахунків. Втрата Перемишля, запізнення з прибуттям до Львова Українських Січових Стрільців, відмова Січових Стрільців прибути в Галичину, перемиря з поляками дозволили їм перегрупувати сили і перейти у наступ. Після того, як із Перемишля, через невиконаний наказ підірвати залізний міст на р. Сян, до Львова прибуло польське військове угруповання чисельністю близько 1,5 тис. вояків, стратегічна ініціатива у місті перейшла до поляків. Українське командування прийняло не зовсім вмотивоване рішення відступити зі Львова. Уряд ЗУНР виїхав до Тернополя, який до кінця року став столицею держави. Встановилися 300-кілометрова лінія польсько-українського фронту – від Сокаля до Турки.

У такій складній ситуації доля ЗУНР багато в чому залежала від її взаємодії з УНР, тобто об'єднання їх військових, матеріальних і людських ресурсів для створення єдиної незалежної національної держави. Саме з цією метою вже з грудня 1918 року проводилася відповідна робота, а 22 січня 1918-го на Софіївському майдані Києва відбувся урочистий Акт Злуки – об'єднання УНР і ЗУНР в соборну державу. В Універсалі Директорії, з цього приводу, проголошувалося: «3-го січня 1919 року в м. Станиславові Українська Національна Рада Західної Української Народньої Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народньої Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою – одноцільну, суверенну Народню Республіку. Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народньої Республіки ухвалила тую злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народньої Республіки від 3-го січня 1919 року. Од нині воедино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України - Західно-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України» [25, с. 107].

На жаль, Акт Злуки був лише продекларований, але до кінця не реалізований через ряд внутрішніх і зовнішніх факторів. Більше того, після зближення керівництва УНР, зокрема С. Петлюри з Польщею та

укладення дипломатичною місією УНР, яку очолював А. Лівіцький, декларації від 2 грудня 1919 р., згідно з якою УНР остаточно відмовлялася від прав на Східну Галичину та Волинь й підписання цього ж дня угоди про кордон з Польщею по Збручу, уряд ЗУНР односторонньо розірвав акт про злуку [17, с. 306-310].

Але повернемося до грудня 1918 року. Спроба наприкінці ц. м. – на початку січня 1919-го відвоювати Львів закінчилася невдачею. У важких, кровопролитних боях взимку 1919 р., реорганізована генералом Михайлом Омеляновичем – Павленком та полковником Євгеном Мишковським Українська Галицька Армія зуміла стримати польський наступ і на кілька місяців стабілізувала становище на польсько-українському фронті. Разом із ними в ЗУНР було скеровано із УНР кілька наддніпрянських військових підрозділів та досвідчених професійних військових: Олександра Грекова, Володимира Гембачіва, Джамбулата Канакова, запрошено австрійських старшин Антона Кравса, Альфреда Шаманека, Альфреда Бізанца, Ганса Коха. Галицька армія отримала із Наддніпрянщини 20 тис. гвинтівок, 80 млн. набоїв, 300 кулеметів, 80 гармат, 20 літаків [17, с. 306]. Крім того, в Галичину надійшло 730 вагонів цукру, 213 борошна, 223 зерна, 127 вагонів інших харчів [29, с. 12].

На початку 1919 року командування УГА вирішило провести чергову операцію з визволення Львова. Вона відома під назвою Вовчухівської. План командування Галицької армії полягав у тому, щоб оволодіти залізничною лінією Перемишль – Львів і тим самим перетнути основний шлях постачання польських військ. В подальшому передбачалося визволення Львова, Перемишля і вихід на лінію р. Сян. Вовчухівська операція розвивалася доволі успішно і в такій ситуації на виручку полякам прийшла Антанта, яка прислала до краю свою місію на чолі з французьким генералом Бартелемі. Доречі, дружиною генерала була полька і загалом симпатії місії явно схилилися у польський бік. В особі Польщі Антанта вбачала реальну протизвагу більшовицькій експансії в Європі, ніж ЗУНР. Фактично місія Бартелемі змусила українську сторону укласти перемир'я з поляками, яке тривало з 25 лютого до 2 березня 1918 року. Польська сторона використала перемир'я для перегруповання своїх сил. На допомогу полякам Антанта перекинула сформовану у Франції з числа польських емігрантів армію генерала Й. Галлера.

В середині травня 1919 року польські війська перейшли у наступ. Незважаючи на відчайдушний опір стрільців УГА, вона

змушена була відступити і була затиснута переважаючими силами ворога на невеликому трикутнику подільської землі між ріками Дністер і Збруч, залізницею Гусятин – Чортків – Заліщики, де зайняла кругову оборону. У цій критичній ситуації група старшин УГА: М. Тарнавський, А. Шаманек, А. Бізанц, А. Вольф, Р. Волощук розробили план наступу, який відомий під назвою Чортківська офензива, Чортківський пролом. Він став повною несподіванкою для поляків і розвивався доволі успішно. В ході його були визволені Чортків, Бучач, Тернопіль, Козову, Золочів, а далі відкрився шлях на Львів.

Але, польське командування, на чолі з Ю. Пілсудським, підтягнувши резерви, зуміло зупинити українські війська і наприкінці червня перейти в контрнаступ. Ведучи важкі бої, УГА змушена була знову відступити на Поділля, де була затиснута у т. зв. «Трикутнику смерті». Не допомогла реорганізація державного апарату ЗУНР і призначення Є. Петрушевича диктатором. 8 липня 1919 року на нараді в Борщові Є. Петрушевич та С. Петлюра прийняли рішення залишити західноукраїнські землі і перейти за р. Збруч, на територію УНР. Протягом 16-18 жовтня 1919 року УГА перейшла Збруч, де об'єдналася з армією УНР. Уряд ЗУНР перебрався до Кам'янця-Подільського, де знаходилася ставка С. Петлюри. Так припинила своє існування держава, яку один із сучасних істориків назвав республікою галичан [18].

Але, попри прагнення до соборності українських земель спроби об'єднання ЗУНР та УНР в одну державу, надто різним виявився історичний досвід, рівень національної свідомості та уявлення про українське державотворення як політичного проводу обох держав, так і загалом суспільства. Про це детальніше згодом, а зараз, принаймні схематично, спробуємо показати долю УГА та провідників ЗУНР на Наддніпрянщині.

Об'єднане українське військо 31 серпня 1919 року звільнило від більшовицької окупації Київ, але втримати його не зуміло. Наприкінці жовтня серед галицького стрілецтва розпочалася (можливо спровокована) епідемія тифу. Її наслідки виявилися трагічними. Зважаючи на критичний стан справ у військових підрозділах, командувач УГА генерал Мирон Тарнавський, усупереч наказам голови Директорії та головного отамана С. Петлюри, 6 листопада підписав договір з денікінцями і відвів армію в район Одеси – Балти на лікування. 16 листопада Є. Петрушевич залишив

захоплений поляками Кам'янець і через Румунію виїхав до Відня, де створив еміграційний уряд ЗУНР. С. Петлюра, намагаючись врятувати українську державу, подався шукати нового союзника у Варшаві. В лютому 1920 р. частина УГА перейшла на бік більшовиків, які створили т. зв. Червону українську галицьку армію (ЧУГА), але вже в квітні ц.р. більша її частина знову перейшла на бік української петлюрівської армії. Поразка останньої спричинила інтернування поляками тих галицьких військових частин, які були в її складі. А ті галичани, які залишилися в Червоній армії, були репресовані більшовицьким режимом в тюрмах Харкова, Одеси, Кожухівському концтаборі під Москвою та в сумнозвісному таборі на Соловках.

Еміграційний уряд ЗУНР у Відні направив свою дипломатичну місію на Паризьку мирну конференцію, на якій держави-переможниці у Першій світовій війні вирішували майбутнє переможених країн – Німеччини, Болгарії, Туреччини, Угорщини, а також долю тих народів, які до війни входили до складу Російської імперії та Австро-Угорської монархії [30,с.65].

Провідну роль на конференції відіграла Великобританія, Франція та США. Незважаючи на проголошені президентом США В. Вільсоном тези про право націй на самовизначення, українські інтереси фактично були проігноровані, в т. ч. прагнення західних українців.

Зважаючи на небезпеку поширення комуністичних режимів, західні держави українсько-польську суперечку за Галичину вирішили на користь Польщі. 25 червня 1919 р. найвища рада Антанти санкціонувала право Варшави на «тимчасову військову окупацію» Східної Галичини. 23 лютого 1921 р. Рада новоствореної Ліги Націй підтвердила тимчасовий характер польської військової окупації краю, а 14 березня 1923 р. Рада представників держав Антанти визнала Східну Галичину частиною польської держави. Наступного дня – 15 березня 1923 р. екзильний уряд ЗУНР оголосив саморозпуск. Було розпущено всі органи й установи, дипломатичні представництва й місії ЗУНР, що означало остаточне припинення її існування [31, с.298-299]. Таким чином, окупована ще в липні 1919 р. Західна Україна стала складовою частиною Другої Речі Посполитої, яка назвала ці землі «Малопольською Вєходньою», «Кресами».

При цьому, сьогодні, з відстані історичного ретроспективи, варто звернути увагу на деякі аспекти тодішньої політики Польщі та

Антанти щодо УНР та ЗУНР. Вона в обох випадках була антиукраїнською. Проголошені американським президентом В. Вільсоном т. зв. «14 пунктів» в яких, крім повоєнного міжнародного устрою, йшлося про право націй на самовизначення, фактично не стосувалися українців і дали змогу учасникам Паризької мирної конференції не зважати на інтереси УНР та ЗУНР.

Власне Антанта борючись із більшовицьким режимом, прагнула до збереження «єдиної та неподільної Росії», тому у її планах не передбачалося існування незалежної УНР. Оскільки за англо-французькою угодою про розподіл сфер впливу в Росії 1917 р. Україна потрапила до зони французької відповідальності, то саме Франція визначала тут політику Антанти. Аналогічне ставлення з боку Антанти і зокрема Франції було до ЗУНР, де вона підтримувала Польщу. Не підтримуючи українців у їх боротьбі за незалежність, Франція, Англія, США тим самим прямо чи опосередковано сприяли зміцненню та утвердженню більшовицької влади не лише в Україні, а й на всій території колишньої російської імперії. Більше того, ця їх хибна політика, стосовно СРСР, продовжувалася і у 20-40 роках, а в українському контексті проявилася у невизнанні голодомору 1932-1933 рр., масових репресій, у потуранні СРСР напередодні, під час і після Другої світової війни. Внаслідок комуністичний режим зміг опанувати 1/6 земної кулі, і на цих територіях до сьогодні відчутні наслідки цього макабричного комуністичного експерименту.

А тепер щодо Польщі. Перемігши при підтримці Антанти ЗУНР, вона теж посприяла зміцненню більшовицького режиму, бо якщо б була встояла ЗУНР, іншою могла б бути доля УНР. На переговорах у Ризі, Польща погодилася, що Україну представлятиме уряд УСРР, а не УНР чи ЗУНР. За Ризьким мирним договором 1921 р. Польща офіційно визнала УСРР, натомість радянська сторона відмовилась від претензії на Східну Галичину. Кордон між Польщею та УСРР встановлювався по р. Збруч і його визнала Рада послів Антанти. В такий спосіб Польща допомогла утвердженню комуністичної імперії, але через якихось двадцять років, у вересні 1939 р., вона сама стане жертвою цієї імперії, яка спільно з нацистською Німеччиною здійснять четвертий поділ Польщі. В цьому контексті є підстави говорити про т. зв. «Піррову перемогу» останньої.

Отже, Західно-Українська Народна Республіка. Причини її поразки та уроки для українського державотворення проаналізовано в численній науковій літературі й спогадах сучасників та учасників тих

подій. Ми ж хочемо звернути увагу на кілька концептуальних висновків.

Навіть у складних обставинах ЗУНР за короткий час свого існування була справді демократичною державою, політичний устрій якої мало чим відрізнявся від тогочасних правових європейських держав. Дослідники підкреслюють, що «до свого активу тогочасна політична і державна еліта ЗУНР могла зарахувати усталені форми політичної комунікації між партіями і населенням, що сформувалися ще за австрійських часів і були застосовані під час процесу державотворення. Стабільна політична система, певний традиціоналізм політичних симпатій галицького населення, розвинутий демократизм його участі у суспільному житті, а також значний політичний авторитет низки патріотичних і громадських лідерів, що склали кістяк новоутворених державних органів, дозволили сформулювати головну ідею – творення народної національної держави. Політична еліта, незважаючи на розбіжності ідеологічного характеру, все ж змогла переступити через загрозу політичного чи особистого протистояння, сформувати на міжпартійній основі представницькі та державні структури. Характерно, що більшість активного населення абсолютно адекватно сприймала не тільки гасла, але й дії державних провідників, відгукуючись на злободенні виклики, що стояли перед молодою державою. Звідси і спільна підтримка органів, і висока громадська свідомість і правосвідомість, національний патріотизм галичан, реалізований у практичній площині функціонування власної держави» [32, с. 59].

З цього ж приводу, І. Лисяк-Рудницький слушно зауважив: «[...] провід молоді державності опинився не у руках невідомих авантюристів, а в руках людей, що в їхню абсолютну персональну чесність та високе відповідальності весь народ вірив [...] Ніхто не заперечував легітимності національної влади [...], в Галичині була здійснена відома своєю доцільністю двопартійна система (націонал – демократи й радикали) [...], обидві основні партії (разом з іншими дрібнішими угрупованнями) зуміли в цей вирішальний час об'єднатися в уряді національної коаліції» [33, с. 57].

Тому має рацію Я. Грицак, який зазначає, що незважаючи на війну західноукраїнському урядові вдалося налагодити адміністрацію краю, уникнути загрози поширення голоду й епідемій, забезпечити функціонування шкіл, пошти, телеграфу й залізниці. Він наголошує,

що «для українців це була боротьба за власну свободу проти національного поневолення. Вони з розумінням і повагою поставилися до визвольних змагань поляків, але лише за умови, що ці змагання не вестимуться на українській етнічній території. Абсолютно протилежною була польська позиція. Поляки відчували себе історичною, державною нацією, якій належить право на Галичину»[34, с. 138].

Історія ЗУНР – це складова частина Української національної революції 1917-1921 рр. В цьому плані привертає до себе увагу ще одна думка Я. Грицака: «Приклад ЗУНР наочно демонстрував переваги австрійської правової школи над російським правовим нігілізмом в атмосфері якого вирости східноукраїнські політики» [34, с. 140].

Справді, доказом зрілості ЗУНР було також те, що за увесь період польсько-української війни на її території не було жодного випадку виступів проти цивільного польського населення та антиєврейських погромів. Галичани, на відміну від наддніпрянців, не займалися в процесі державотворення соціалістичними експериментами, а зуміли забезпечити на своїй території стабільність і порядок. Саме це дало підстави І. Лисяку-Рудницькому зробити висновок, що «Галичина 1918-1919 років – єдиний в новій історії приклад українського державного правопорядку» [33, с. 57].

Список використаних джерел

1. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки / Микола Чубатий. – Л.: Ставроп. ін-т, 1921. – 40 с.
2. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / Михайло Лозинський. – Відень, 1922. – 228 с.
3. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців 1914-1918. – Л., 1929 - Ч. 2. – 495 с.
4. Левицький К. Великий зрив (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Л.: Червона Калина, 1931. – 150 с.
5. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни / Антон Крезуб. – Л.: Червона Калина, 1933. – 179 с.
6. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Л.: Червона Калина, 1931. – 448 с.
7. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918-1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 184 с.

8. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на західних землях України. Зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового чину / М. Гуцуляк. – Нью-Йорк-Ванкувер, 1973. – 407 с.
9. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної та дипломатичної оборони в 1918-1923 / Матвій Стахів. – Скрантон, 1960. – Т. 4. – 122 с.
10. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: Воєнно-історична студія / Лев Шанковський. – Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1974. – 396 с.
11. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – 670 с.; Т. 2. – 1960. – 384 с.; Т. 3. – 1966. – 232 с.; Т. 4. – 392 с.
12. Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині у 1918 р. / О. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – Вип. 1. – С. 59-90.
13. Карпенко О. Листопадова 1918 року національно-демократична революція на українських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. - №1. – С. 18-21.
14. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія / [кер. авт. кол. та відп.ред. О.Ю. Карпенко]. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.
15. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан.- Івано-Франківськ, 2001-2011.
16. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Л.: Олір, 1995. – 368 с.
17. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 / Микола Литвин. – Л.: Інститут українознавства НАНУ, 1998. – 488 с.
18. Макарчук С. Українська республіка галичан. Нарис про ЗУНР / Степан Макарчук. – Л.: Світ, 1997. – 192 с.
19. Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2000. – Вип. 6. – 374 с.
20. Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2009. – Вип. 18. – 724 с.
21. Полянський О. Західна Україна у двох революціях: 1948, 1918 / Олег Полянський. – Тернопіль: Джура, 1998. – 52 с.
22. Зоря Галицька. – 1848. – №1. – 2 травня.
23. Українська революція і державність (1917-1920 рр.). – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 248 с.
24. Полянський О. Історія України [навч. посіб] / Олег Полянський, Руслана Труба. – Л.: ЛДУФК, 2011. – 468 с.
25. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції. – К., 1992. – 272 с.
26. Енциклопедія історії України: у 10-ти т. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – 568 с.
27. Енциклопедія Львова. – Л.: Літопис, 2008. – Т. 2. – 608 с.

28. Макарчук С. ЗУНР: історичний досвід національного державотворення і сучасність / Степан Макарчук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2009. – Вип. 18.: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. – С. 20-29.
29. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті. – Л., 2009. – 350 с.
30. Енциклопедія історії України: у 10-ти т. – К.: Наукова думка, 2011. – Т. 8. – 520 с.
31. Енциклопедія історії України: у 10-ти т. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 3. – 627 с.
32. Кобута С. Західно-Українська Народна Республіка: нетиповий приклад українського державотворення під час української революції 1917-1921 рр. / Степан Кобута // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Л., 2009. – Вип. 18.: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. – С. 51-61.
33. Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – С. 49-58.
34. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.

Polians'kyi Oleh. West Ukrainian People's Republic

The article analyzes the conceptual problems of internal and foreign policy and the reasons for the defeat of ZUNR and its place in the Ukrainian National Revolution of the 1917-1921.

Keywords: *the ZUNR, Polish-Ukrainian War, the Ukrainian Galician Army, Ievhen Petrushevych, K. Levits'kyi, Austria-Hungary, Poland, Triple Entente, State-building.*